Žydų gyvenimas ir paveldas Kaišiadorių rajone

Kaišiadorių rajone žydai apsigyveno gana anksti. 1555 m. pirmą kartą paminėti 13 Žasliuose gyvenusių žydų. Tai rodo miestelyje jau gyvavusią bendruomenę, kuri buvo viena pirmųjų žydų bendruomenių visoje Lietuvoje. Šis faktas reikšmingas visai Lietuvos žydų istorijai. Daugiausia žydų Kaišiadorių rajone gyveno XIX a. pabaigoje, didžiausios bendruomenės – Žasliuose ir Žiežmariuose. Čia žydai sudarė daugiau nei pusę visų gyventojų.

ŽASLIAI

Daugiausia žydų Žasliuose gyveno XIX a. pabaigoje. 1897 m. gyventojų surašymo duomenimis iš 1955 miestelio gyventojų 1325 buvo žydai. Todėl ir dabar keliaujant po Žaslius galima matyti nemažai likusių jiems priklausiusių pastatų. Pastatų išskirtinis bruožas – dvejos durys į gatvę namo gale. Vienos vedė į parduotuvę, kitos – į gyvenamąsias patalpas.

Žaslių sinagoga pirmą kartą paminėta 1782 metais. XVIII a. pabaigoje Žasliuose įsikūrė dar vieni žydų maldos namai. Jie priklausė chasidams, žydų religiniam judėjimui, teigusiam, kad paprastas žmogus gali pasiekti Dievą įdėdamas širdį į maldos žodžius. Po 1905 m. didžiojo Žaslių gaisro buvo atstatyti ortodoksų ir chasidų maldos namai. Šiuo metu ortodoksų sinagogos vietoje yra Žaslių kultūros ir Tradicinių amatų centrai. Priešais šį pastatą – chasidų sinagoga. Ji perstatyta: rytietiškos architektūros elementų pastato fasade neliko, o vyrų maldų salėje, buvusioje per du aukštus, buvo įrengta gelžbetoninė perdanga, kartu pakeista ir maldų salės langų forma.

Žymiausias pasaulio žaslietis yra pianistas, kūrėjas, pedagogas, amžininkų vadintas Buda prie fortepijono, Leopoldas Godovskis (1870 m. vasario 13 d. Žasliai – 1938 m. lapkričio 21 d. Niujorkas). Pirmasis atlikėjo koncertinis turas vyko jam sulaukus devynerių metų. Kūrėjo atminimui skirtas bareljefas yra ties įėjimu į Kultūros centrą, o viena iš Žaslių gatvių pavadinta jo vardu.

ŽIEŽMARIAI

Palanki geografinė padėtis traukė į Žiežmarius įvairių tautybių ir įvairių specialybių amatininkus ir prekybininkus. Pirmasis paminėjimas apie žydus šiame mieste siekia 1636 metus. 1895 m. duomenimis miestelyje gyveno 2204 gyventojai, iš kurių 1310 buvo žydai. Tarpukaryje žydai turėjo vieną iš 5 visoje Lietuvoje būtent žydų draugijų Vilniui vaduoti. Išskirtinis žydų bendruomenės palikimas Žiežmariuose – sinagoga. Tai – viena iš 14 medinių sinagogų išlikusių visoje Lietuvoje (Vilniaus g. 6). Pasibaigus restauravimui ji tapo kultūrinės veiklos traukos centru. Žiežmarių sinagogos istorijos pradžia tarp 1690-1696 metų. Dabartinis pastatas statytas apie 1920 metus. Surėstas iš sienojų, skaidomas vertikaliomis sąvaržomis ir vertikaliai apkaltas lentomis su lentjuostėmis. Pagrindinis vakarų fasadas asimetriškas. Salę apšviečia net 18 langų – jų netgi daugiau, nei reikalauja judaizmo religiniai įstatymai (halacha). Norėdami aplankyti sinagogą, kreipkitės telefonu +370 637 36384.

Dar vienas įdomus išlikęs pastatas – buvęs kino teatras „Aušra“ (Vilniaus g. 4). Kino filmai buvo rodomi savaitgaliais, todėl dažnai po seanso vyko šokiai, kuriems grojo Žiežmarių šaulių orkestras.

KAIŠIADORYS

Žydų apsigyvenimas Kaišiadoryse susijęs su geležinkelio tiesimu. Pirmoji žydo Dovydo Tkačo šeima atsikėlė į Kaišiadoris iš Darsūniškio 1860 m. Dešimt metų jie buvo vienintelė žydų šeima. 1871 metais Kaišiadorims tapus mazgine geležinkelio stotimi, išaugo galimybės vystyti verslą. Pagrindinės žydų verslo kryptys – prekyba, užeigos, viešbučiai, restoranai, kepyklos. Tarpukaryje be jau paminėtų verslų veikė limonado fabrikas, alaus pilstymo linija, malūnas. Kaišiadorių žydų bendruomenė niekada nebuvo gausi, siekė apie 400 žmonių. Vokiečiams okupavus Kaišiadoris 1941 m. birželio pabaigoje prasidėjo žydų persekiojimas. Jiems Vytauto Didžiojo, Vilniaus ir Trakų gatvių teritorijoje rugpjūčio pradžioje buvo įkurtas getas. Iš jo prasidėjo Kaišiadorių žydų kelionė į nebūtį... Neliko nei žmonių, nei jų architektūrinio palikimo.

SENOSIOS ŽYDŲ KAPINĖS

Rajone išlikusios ketverios senosios žydų kapinės: Darsūniškyje, Kaišiadoryse, Žasliuose ir Žiežmariuose.

Darsūniškio kapinėse (Kaišiadorių rajono savivaldybė, Kruonio seniūnija, Darsūniškio kaimas, koordinatės 54.728, 24.128) išliko įvairių formų rausvo, pilko, tašyto granito, betono antkapinių paminklų su iškaltais memorialiniais įrašais hebrajų kalba. Nemaža dalį užrašų įskaitoma. Jose 1941 m. rugpjūčio pabaigoje-rugsėjo pradžioje buvo nužudyti ir užkasti 99 Darsūniškio, Kruonio ir Prienų rajono Pakuonio miestelio žydai.

Kaišiadorių kapinėse (Kaišiadorių rajono savivaldybė, Žiežmarių seniūnija, Kaišiadorėlių kaimas, koordinatės 54.856, 24.488) šiuo metu išlikę tik keli paminkliniai akmenys. Vieno paminklo įrašas ryškesnis, kitų raidės nudaužytos. Dalis žydų kapų paminklinių akmenų tuometinės valdžios nurodymu panaudoti statant rajono vidaus reikalų skyrių (XX a. 8-ajame dešimtmetyje). Pokario metais žmonės iš žydų kapų kalnelio imdavo statyboms žvyrą, kasdavo ir molį, tinkantį plytų gamybai.

Žiežmariuose (Kaišiadorių rajono savivaldybė, Žiežmariai, koordinatės 54.806, 24.451) esančių senųjų žydų kapinių teritorija apima 1,23 ha plotą. Išliko tik nedidelė dalis antkapinių paminklų, didžioji jų dalis sovietmečiu buvo išvartyti ir sudaužyti. Daugiausiai jų išliko pietinėje ir vakarinėje kapinių dalyse. Iš viso suskaičiuota apie 40 įvairių stilių ir formų lauko akmens ir betoninių antkapinių paminklų su iškaltais memorialiniais įrašais hebrajų rašmenimis. Pokario metais Žiežmarių senųjų žydų kapinių pakraštyje buvo užkasami nužudytų partizanų palaikai. Žinoma, kad čia buvo palaidota 11 Didžiosios Kovos apygardos partizanų.

Žaslių senosios žydų kapinės (Kaišiadorių rajono savivaldybė, Žaslių seniūnija, Naujažerio kaimas, koordinatės 54.861, 24.565), manoma, yra labai senos. Taip manoma dėl to, kad žydų bendruomenė Žasliuose apsigyveno seniai, o jokių kitų žydų kapinių Žaslių apylinkėse daugiau nėra. Galbūt kapinės bendraamžės su jose stovinčiu galingu ąžuolu. Ankstyviausias išlikęs antkapinis įrašas mini 1848 m. palaidojimo datą, vėlyviausiame įrašyta 1940 m. palaidojimo data. Beveik visi antkapiniai įrašai yra hebrajų kalba, tačiau keletas yra ir lotyniškais rašmenimis.

HOLOKAUSTAS

Tragiškiausi visoms rajono žydų bendruomenėms buvo 1941 metai, kai Lietuvą okupavo vokiečiai. Visos žydų bendruomenės buvo sunaikintos. Daugiausia netekčių mena Strošiūnų šilas, kurio dviejose vietose (Žiežmarių seniūnija, Triliškių kaimas, koordinatės 54.824, 24.461; Kaišiadorių rajonas, Žiežmarių seniūnija, Bačkonių kaimas, koordinatės 54.813, 24.475) buvo sušaudyti Kaišiadorių, Rumšiškių, Žaslių ir Žiežmarių žydai. Duomenys apie nužudytuosius svyruoja nuo 1911 iki beveik 4000.

Miške šalia Pravieniškių yra vieta, svarbi ir kitų šalių žydams. Pirmojoje vietoje į kairę nuo kelio, vedančio link Aleksandruvkos, (koordinatės 54.923, 24.211) 1941 m. rugsėjo 4 d. buvo sušaudyti 253 žydai: 247 vyrai ir 6 moterys. Netoliese dar viena žydų sunaikinimo vieta (koordinatės 54.925, 24.209). 73-iuoju konvojumi iš Drancy stovyklos Prancūzijoje į Kauno geležinkelio stotį 1944-ųjų gegužės 15 dieną atvežti 878 žydai. Pusė jų buvo išlaipinti: vieni nuvežti į IX fortą ir ten sušaudyti, kiti - į Pravieniškių koncentracijos stovyklą, veikusią nuo 1941 m. liepos mėnesio iki 1944 m. liepos mėnesio. Likusieji tęsė kelionę iki Talino. Į Pravieniškių koncentracijos stovyklą atvežti žydai 1944 m. liepos 10 d. buvo sušaudyti. Egzekucijos metu nužudyta 250 Prancūzijos žydų.

ŽYDŲ GELBĖTOJAI

Rajone yra saugomas atminimas žmonių, padėjusių žydams išvengti mirties.

Žaslių Šv. Jurgio bažnyčios šventoriuje (Kaišiadorių rajono savivaldybė, Žaslių seniūnija, Žasliai, koordinatės 54.861332, 24.593163) palaidoti kunigai Matas Cijūnaitis, slėpęs Žaslių gydytoją Rivą Trapidienę ir jos sūnų Leibą. ir Pranas Cibulskas, slėpęs žydus. Šventoriuje ilsisi ir kunigas, istorikas Juozapas Stakauskas. Jis yra Pasaulio Tautų Teisuolis. Dirbdamas Valstybiniame archyve vokiečių okupacijos metais gelbėjo žydus. Turimais duomenimis jo dėka išgyveno 12 žydų.

Šalia Rumšiškių arkangelo Mykolo bažnyčios pastatytas paminklas kunigui, Pasaulio Tautų Teisuoliui, Jonui Žemaičiui. Jis dirbdamas Laurų vaikų namų vadovu drauge su vienuolėmis išgelbėjo maždaug 100 žydų vaikų. (Kaišiadorių rajono savivaldybė, Rumšiškės Pajūrio g. 2, koordinatės 54.859689, 24.201457).

Klėriškių kaimo kapinėse (Kaišiadorių rajono savivaldybė, Nemaitonių seniūnija, koordinatės 54.693632, 24.435771) ilsisi Dimšų šeima. Jie – taip pat Pasaulio Tautų Teisuoliai, išgelbėję 7 žydus. Sodybos vietos koordinatės 54.701763, 24.425440. Ją galima pamatyti nuo kelio Žiežmariai-Stakliškės, neprivažiavus Klėriškių kaimo, kairėje pusėje.

Parengė Aurelijus Balčiūnas.
Giedrės Streikauskaitės ir Andrejaus Tomenko nuotr.
www.KaisiadorysInfo.lt